

mgr Barbara Bąbska
mgr Małgorzata Gębska
mgr Krzysztof Błędowski

Nowe inicjatywy środowiskowe ośrodków pomocy społecznej i pracowników socjalnych

„Renesans metody środowiskowej pracy socjalnej na przykładzie wspierania aktywności lokalnej i profilaktyki środowiskowej /program CENTRUM AKTYWNOŚCI LOKALNEJ/. Z doświadczeń Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Radomiu”.

Pomoc społeczna od czterech lat tj. od czasu wdrożenia reform ustrojowych państwa w 1999 roku boryka się z coraz poważniejszymi problemami - z jednej strony przybywa zadań do realizacji, z drugiej zaś otrzymywane środki finansowe są nieadekwatne do faktycznych potrzeb. Sytuacja taka dotyczy również miasta na prawach powiatu Radomia, liczącego około 232 tysiące mieszkańców. Z pomocy naszego Ośrodka w 2001 roku skorzystało ponad 11.498 osób i rodzin /łącznie ponad 31.000 osób/, a dominującym problem miasta jest wysokie bezrobocie przekraczające 27%. Kolejnymi ważnymi problemami dotyczącymi mieszkańców Radomia /według prowadzonych przez MOPS analiz/ jest niepełnosprawność, długotrwała choroba, konieczność ochrony macierzyństwa, bezradność w sprawach wychowawczych /zwłaszcza w rodzinach niepełnych i wielodzietnych/.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Radomiu od 1999 roku nie dysponuje wystarczającymi środkami finansowymi na udzielanie bieżącej pomocy materialnej. Szczególnie dotyczy to środków niezbędnych na zasiłki okresowe, gdzie zapotrzebowanie na tę formę pomocy szacujemy na co najmniej 5.000 – 6.000 zasiłków miesięcznie. Jeszcze w 1998 roku z zasiłków okresowych systematycznie korzystało ponad 5 tysięcy radomskich rodzin, a średnia kwota zasiłku przekraczała 200 złotych miesięcznie. W latach 1999 – 2001 zasiłki okresowe były płacone praktycznie tylko przez trzy miesiące w roku /od października do grudnia/ i korzystało z nich średnio od 1.300 do 3.000 rodzin. W tej sytuacji cały ciężar bieżącej pomocy socjalnej przejęła gmina, która corocznie zwiększała środki przeznaczone na pomoc społeczną. Mimo bardzo dużego obciążenia budżetu gminy pomoc finansowa jest w dalszym ciągu niewystarczająca i nie zaspakaja nawet podstawowych potrzeb bytowych

osób i rodzin. Można stwierdzić, że obecnie Ośrodek nie realizuje ustawowego zadania polegającego na umożliwieniu rodzinom bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka.

Budżet państwa wywiązuje się wyłącznie /często z licznymi problemami/ z finansowania zadań obligacyjnych, przerzucając na samorząd cały ciężar pomocy fakultatywnej. Należy jednak stwierdzić wyraźnie, że obecny poziom finansowania zadań pomocy społecznej osiągnął punkt krytyczny, a dalsze zmniejszenia środków finansowych doprowadzić może do degradacji i marginalizacji całych grup społecznych. Problemem jest fakt, że dysponując zbyt małymi środkami próbujemy pomagać wszystkim uprawnionym, ale na skutek rozproszenia środków nasze działania są w rezultacie nieefektywne i pod względem materialnym nie pomagamy żadnej z grup klientów.

W tych warunkach MOPS w Radomiu przystąpił w styczniu 2000 roku do wdrażania programu Centrum Aktywności Lokalnej /CAL/. Wielość i złożoność problemów społecznych wymagała i wymaga od Ośrodka nie tylko udzielania bieżącej pomocy materialnej, ale również podejmowania działań zapobiegających marginalizacji licznych grup mieszkańców. Jednym z najważniejszych ograniczeń w funkcjonowaniu Ośrodka było stosowanie przez pracowników socjalnych tylko jednej metody pracy – pracy z indywidualnym przypadkiem. Metoda ta była nieadekwatna do rzeczywistych potrzeb miasta, w którym skala występujących problemów socjalnych zaczęła przerastać możliwości ośrodka pomocy społecznej. Ograniczenie się tylko do tej jednej metody pracy socjalnej groziło, że nie sprostamy oczekiwaniom i potrzebom społecznym, że pozwolimy na trwałe zepchnięcie na margines życia społecznego dużych grup mieszkańców, że stracimy możliwość prowadzenia dialogu społecznego. Ośrodek pod względem organizacyjnym dobrze realizował wszystkie zadania związane z udzielaniem pomocy materialnej /w ramach posiadanych środków/, ale w zakresie pracy socjalnej nie miał widocznych osiągnięć. Sytuacja ta zaczęła się zmieniać po przystąpieniu do realizacji programu Centrum Aktywności Lokalnej CAL. Program ten powinien być szczególnie bliski wszystkim pracownikom socjalnym, ponieważ jest praktycznym przykładem zastosowania grupowej i środowiskowej metody pracy socjalnej.

Program Centrum Aktywności Lokalnej CAL został zainicjowany w 1997 roku przez Stowarzyszenie Biuro Obsługi Ruchu Inicjatyw Społecznych – BORIS, które obecnie koordynuje jego realizację na terenie Mazowsza. Koordynacją programu na terenie kraju zajmuje się natomiast Stowarzyszenie Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, które również odpowiada za jego rozwój i promocję, przygotowanie materiałów szkoleniowych oraz wdrażanie na obszarze innych województw.

Pod pojęciem Centrum Aktywności Lokalnej należy rozumieć określony sposób działania, którego celem jest aktywizowanie społeczności lokalnych, tworzenie poczucia przynależności do swojego miejsca zamieszkania i lokalnej grupy, uruchamianie zbiorowych strategii w pomaganiu sobie nawzajem. Metoda CAL to jednocześnie określony sposób działania Ośrodka, którego podstawowym zadaniem jest aktywizowanie społeczności lokalnej do rozwiązywania własnych problemów. Działanie w ramach CAL to pobudzenie, wzmacnianie i animowanie nie tylko poszczególnych osób i rodzin, ale również całych grup i społeczności lokalnych; to ścisła współpraca z innymi instytucjami i organizacjami, które chcą rozwiązywać lokalne problemy. Rola Ośrodka polega na diagnozowaniu problemów, rozpoznawaniu i wykorzystywaniu lokalnych zasobów, inicjowaniu aktywności lokalnej, koordynowaniu działań i zachęcaniu do współpracy. Podejmowane działania mają pobudzić inicjatywę obywatelską, zachęcić do tworzenia ruchów samopomocowych, budować naturalne więzi w ramach pomocy sąsiedzkiej i wolontariatu, wykorzystywać lokalne zasoby, uczyć samodzielności i odpowiedzialności za lokalne problemy. W istocie praca metodą CAL oznacza budowanie społeczeństwa obywatelskiego, to faktyczne tworzenie wspólnoty samorządowej mieszkańców.

Do podstawowych celów programu CAL należy zaliczyć:

- ↪ *powstanie silnych i zintegrowanych społeczności lokalnych,*
- ↪ *rozwój lokalnej samoorganizacji,*
- ↪ *wzmacnianie oraz integrowanie istniejących grup lokalnych oraz powstawanie nowych grup mieszkańców,*
- ↪ *podnoszenie jakości relacji i interakcji społecznych,*
- ↪ *aktywizowanie lokalnych instytucji i organizacji,*
- ↪ *pomaganie społecznościom lokalnym w tworzeniu własnej tożsamości.*

Najważniejszą cechą programu CAL jest to, że wszelkie podejmowane przedsięwzięcia odpowiadają na konkretne potrzeby zgłaszane przez społeczność lokalną i prowadzone są przy wykorzystaniu jej własnych zasobów ludzkich i instytucjonalnych, w myśl zasady „pomóżmy ludziom, aby pomogli sobie samym”. Instytucje i organizacje pracujące metodą CAL nie ograniczają swojej aktywności tylko do jednej grupy demograficznej (np.: dzieci, młodzieży, kobiet, osób starszych), czy też jednego obszaru działania (np. pomocy społecznej, oświaty, kultury, sportu).

Praca metodą CAL oznacza:

- ▶▶ *stworzenie realnego, fizycznego miejsca, służącego ożywianiu i integracji społeczności lokalnej, które może stać się miejscem spotkań różnych grup społecznych,*
- ▶▶ *tworzenie koalicji na rzecz pracy w środowisku i wokół problemów,*
- ▶▶ *inicjowanie ruchów samopomocowych i obywatelskich,*
- ▶▶ *promowanie pracy społecznej i zespołowej,*

- ▶ *inicjowanie lokalnych akcji i wydarzeń,*
- ▶ *działania na podstawie o programów i projektów.*

Program CAL jest na tyle uniwersalny, że może być realizowany przez różnego rodzaju placówki; obecnie na terenie całego kraju tą metodą pracuje ponad 100 instytucji i organizacji – szkoły, domy kultury, organizacje pozarządowe, ośrodki pomocy społecznej. Sprawdza się on zarówno w małych gminach, jak i w aglomeracjach miejskich z tym, że w tym ostatnim przypadku jest wdrażany sukcesywnie na poszczególnych osiedlach lub ich częściach. Instytucje pracujące metodami CAL swoje działania prowadzą zgodnie z zasadami tolerancji, poszanowania praw człowieka, solidarności społecznej, inicjując działania służące aktywizacji, edukacji i rozwojowi środowiska lokalnego, tworząc płaszczyznę porozumienia i współpracy, dążąc do kształtowania społeczeństwa obywatelskiego¹.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Radomiu przystąpił do programu Centrum Aktywności Lokalnej w styczniu 2000 roku. W pełnym szkoleniu z pracy metodą CAL zorganizowanym przez „BORIS” uczestniczyło dwóch pracowników Zespołu Strategii i Doradztwa Metodycznego Działu Pracy Socjalnej. Pracownicy ci na bieżąco przekazywali swoją wiedzę i zdobyte umiejętności pozostałym pracownikom socjalnym. Dla przybliżenia skali podjętych działań organizacyjno - szkoleniowych należy zaznaczyć, że Dział Pracy Socjalnej liczy ponad 120 pracowników socjalnych i jest podzielony na dwa zespoły /Zespół Strategii i Doradztwa Metodycznego oraz Zespół Profilaktyki Rodzinnej i Opieki nad Dzieckiem/ oraz 10 Rejonów Pracy Socjalnej, które znajdują się z reguły na terenie największych osiedli mieszkaniowych. Uwzględniając problemy społeczne oraz możliwości Ośrodka realizacja programu CAL odbywa się równolegle w skali całego miasta oraz poszczególnych osiedli. Ponieważ decydujące znaczenie dla wdrożenia i realizacji metody CAL ma praca Działu Pracy Socjalnej i jego 120 pracowników socjalnych, dla sprawnego, harmonijnego i skutecznego wdrażania tej metody pracy zaszła konieczność dokonania kilku niezbędnych rozwiązań organizacyjno - kadrowych. Podstawowym problemem była zmiana postawy i mentalności części /większości?/ pracowników socjalnych, co nie zawsze jest procesem łatwym i przyjemnym. Warto jednak było podjąć się tego wyzwania, ponieważ najważniejsze jest rozwiązywanie lub łagodzenie istniejących problemów społecznych, a nie nasze ewentualne poczucie pewnego dyskomfortu wynikające z konieczności zastosowania swoistej ”kuracji wstrząsowej”.

Jednym z podstawowych założeń pracy metodą CAL jest stworzenie realnego, fizycznego miejsca służącego integracji społeczności lokalnej, stąd

¹ Praca zbiorowa pod kierunkiem Pawła Jordana i Bohdana Skrzypczaka - „Centrum Aktywności Lokalnej jako metoda rozwoju społeczności lokalnej” – Warszawa 2002

konieczne stało się uzyskanie nowych siedzib dla kilku rejonów pracy socjalnej położonych w pobliżu miejsca ich działania. W okresie 2000-2001 roku udało się /przy pomocy władz samorządowych/ uzyskać 5 lokali na nowe siedziby Rejonów, dzięki czemu wszystkie Rejony mają obecnie dobre lub bardzo dobre warunki do prowadzenia wszelkich działań środowiskowych, a w tym posiadają pomieszczenia do spotkań zespołów aktywności lokalnej oraz grup samopomocowych. Wraz z przeniesieniem Rejonów Pracy Socjalnej do nowych siedzib nastąpiły niezbędne korekty obszarów ich działania, wyznaczono nowe odcinki pracy dla pracowników socjalnych, zapewniono niezbędny sprzęt oraz wyposażenie biurowe. Dla potrzeb wszystkich pracowników socjalnych Ośrodka /przygotowywanie projektów socjalnych, opracowywanie ankiet itp./ urządzono w siedzibie MOPS przy ulicy Limanowskiego 134 salę komputerową posiadającą stały dostęp do internetu poprzez łącze SDI.

Tworzenie nowych siedzib Rejonów było połączone z przeprowadzeniem pełnej rotacji pracowników socjalnych w Rejonach Pracy Socjalnej /z wyłączeniem ich kierowników/. Rotacja w swoim założeniu miała służyć zbudowaniu nowych, bardziej aktywnych, efektywnych, mobilnych i kreatywnych zespołów pracowników socjalnych. Miała też doprowadzić do nowego spojrzenia na problemy osób i rodzin, poszczególnych grup i osiedli, poznania potrzeb i lokalnych zasobów, a w efekcie przyczynić się do szybszego opracowania oraz wdrożenia konkretnych projektów socjalnych. Ponieważ od przeprowadzenia rotacji w rejonach minęło już ponad dwa lata można stwierdzić, że działanie to przyniosło zakładany efekt, przyczyniając się w dużym stopniu do powodzenia wdrażanego programu zmian.

Od początku wdrażania metody CAL Zespół Strategii i Doradztwa Metodycznego systematycznie realizował programy szkoleń dla wszystkich pracowników socjalnych. W szczególności prowadzono szkolenia dotyczące tworzenia mapy występujących problemów oraz posiadanych zasobów, budowy zespołów aktywności lokalnej, inicjowania ruchów samopomocowych, pisania projektów socjalnych. Już na samym początku realizacji programu stwierdzono konieczność przeprowadzenia obowiązkowego szkolenia z podstaw pracy socjalnej. Szkolenie to, zgodnie z wcześniejszą zapowiedzią, zostało zakończone pisemnym i ustnym egzaminem, który wykazał, że duża grupa pracowników musi uzupełnić posiadaną wiedzę i w efekcie zdawać egzamin poprawkowy. Należy zaznaczyć, że egzamin pisemny z podstaw pracy socjalnej /polegający na analizie sytuacji klientów na podstawie autentycznych wywiadów środowiskowych, zebranych dokumentów, a następnie zaproponowaniu kierunków pracy socjalnej z wyłączeniem pomocy materialnej/ był jednocześnie sprawdzianem umiejętności kierowników Rejonów. Ocena prac była bowiem dwustopniowa: najpierw kierownik Rejonu oceniał indywidualnie każdą pracę zwracając pisemną uwagę na dobre i słabe strony dokonanej przez podległego pracownika diagnozy socjalnej i proponowanych kierunków dalszych działań, a potem kierownik Działu Pracy Socjalnej dokonał

odrębnej analizy wszystkich prac dla zobiektywizowania oceny. Część ustna egzaminu z podstaw pracy socjalnej obejmowała natomiast określony zakres wiedzy teoretycznej oraz rozmowę pozwalającą ocenić umiejętności komunikacji pracowników, znajomości własnego odcinka pracy, stwierdzonych problemów, posiadanych zasobów, planów na przyszłość.

Odpowiednie warunki pracy /lokal wraz z odpowiednim wyposażeniem/, w połączeniu z odpowiednią wiedzą, umiejętnościami i doświadczeniem zawodowym pracowników, to ważne elementy przy wdrażaniu metody CAL. Tak naprawdę jednak sprawą podstawową jest zmiana postawy i mentalności pracowników socjalnych; pracownik socjalny powinien przestać pełnić wyłącznie rolę osoby rozdzielającej zasiłki, a musi stać się faktycznym animatorem społeczności lokalnej. Pracownik socjalny w codziennej pracy winien diagnozować problemy społeczne, ewidencjonować posiadane zasoby oraz aktywizować społeczność lokalną do rozwiązywania istniejących problemów. Dlatego bardzo ważnym działaniem Ośrodka było przeprowadzenie oceny przydatności pracowników socjalnych do pracy na zajmowanym stanowisku. Ocena kadrowa pracowników została połączona z modyfikacją i weryfikacją zakresów czynności pracowników zgodnie z zasadą: im wyższe stanowisko i poziom wynagrodzenia pracownika, tym wyższy poziom wymagań i oczekiwań ze strony Ośrodka. Pozwala to na stworzenie jasnych zasad oceny pracy, wynagradzania oraz motywowania pracowników, ponieważ najważniejszym elementem oceny każdego pracownika socjalnego stają się jego dokonania w pracy. Brak własnych projektów oraz działań socjalnych świadczy o małej przydatności pracownika do pracy na zajmowanym stanowisku, co w efekcie powinno skutkować odpowiednimi decyzjami płacowymi lub kadrowymi /oczywiście z uwzględnieniem zasady indywidualizacji oceny pracownika/.

W ciągu dwóch ostatnich lat Ośrodek zwiększył o kilkanaście osób liczbę pracowników socjalnych /obecnie ponad 120/, a dodatkowo 3 pracowników socjalnych zatrudniono w Dziale Usług Opiekuńczych wyłącznie do pracy z osobami chorymi, wymagającymi stałej opieki i pielęgnacji w domu. Poziom zatrudnienia pracowników socjalnych pozwala na właściwą realizację zadań, a wszyscy pracownicy socjalni posiadają odpowiednie wykształcenie kierunkowe, w tym ponad 30% legitymuje się wykształceniem wyższym. Należy zaznaczyć, że zwiększenie liczby pracowników socjalnych odbyło się w ramach posiadanego budżetu Ośrodka, a było możliwe m.in. dzięki zamrożeniu płac w 2001 roku oraz przyjmowaniu nowych pracowników wyłącznie z grupy absolwentów odbywających staże w naszym Ośrodku /młodzi pracownicy o mniejszych zarobkach, bez dodatków stażowych/.

Należy w tym miejscu poczynić ogólną uwagę dotyczącą poziomu przygotowania kandydatów do zawodu pracownika socjalnego. Z przykrością

należy zauważyć, że szkoły pracowników socjalnych, ale również szkoły wyższe o odpowiednich kierunkach studiów, nie zawsze przygotowują we właściwy sposób do tego zawodu. Część absolwentów nie potrafi prawidłowo sporządzić wywiadu środowiskowego, ma często problemy z prawidłową komunikacją interpersonalną, nie potrafi dokonać diagnozy sytuacji klientów, nie wie na czym polega metoda pracy z grupą i ze środowiskiem, a brak umiejętności pisania programów i projektów jest powszechny. Do zawodu trafiają również osoby przypadkowe, którym nawet odbyte praktyki w ośrodkach pomocy społecznej /praktyki najczęściej źle przygotowane i przeprowadzone/ nie dają informacji, że może powinny zająć się raczej czymś innym. Nierzadko dopiero Ośrodek, a konkretnie pracownicy Zespołu ds. Strategii i Doradztwa Metodycznego oraz kierownicy Rejonów Pracy Socjalnej muszą uczyć młodych pracowników podstaw teoretycznych i praktycznych zawodu. Warto, aby temu problemowi poświęcić oddzielną uwagę, ponieważ dobrze przygotowany młody absolwent łatwiej znajduje się w zawodzie pracownika socjalnego, ma więcej pomysłów, zapału, motywacji i chęci do pracy.

Inne skuteczne rozwiązanie organizacyjne to wprowadzenie systematycznych, cotygodniowych porad z kierownikami Rejonów, kwartalnych spotkań ze wszystkimi pracownikami socjalnymi oraz sporządzanie półrocznych harmonogramów planowanych zadań z wyznaczeniem terminów ich realizacji oraz osób za nie odpowiedzialnych. Systematyczne narady i spotkania z pracownikami zapewniały właściwy poziom komunikacji, w tym zgłaszanie uwag, problemów, pomysłów przez pracowników, umożliwiając jednocześnie przedstawianie oczekiwań ze strony kierownictwa Ośrodka. Natomiast ujęcie w harmonogramy zaplanowanych zadań pozwala na wykazanie się inicjatywą i samodzielnością pracownikom, umożliwiając dyskusję na etapie planowania i przygotowania działań, ale bez możliwości kwestionowania potrzeby zmian jako takich. Dyscyplinuje to poszczególnych pracowników i kierowników Rejonów, pozwalając na bardziej efektywne wykorzystanie własnych zasobów, energii i czasu pracy. Wzmocnieniu uległa pozycja Zespołu ds. Strategii i Doradztwa Metodycznego, którego rola jest decydująca w procesie zmian w pracy Ośrodka. Zespół odpowiada za szkolenia pracowników socjalnych, prowadzi konsultacje i doradztwo metodyczne, ocenia sposób realizacji projektów socjalnych, przygotowuje materiały informacyjne i promocyjne, kontroluje i ocenia pracę z indywidualnym klientem, ale co najważniejsze sprawuje kompleksowy nadzór na realizacją programu CAL na terenie miasta. Kierownik Zespołu został awansowany na stanowisko zastępcy kierownika Działu Pracy Socjalnej, a skład Zespołu został powiększony z trzech do sześciu pracowników. Był to jednocześnie czytelny sygnał dla kierowników Rejonów oraz pracowników socjalnych, że wprowadzane zmiany nie są doraźną, krótkotrwałą akcją, ale systemowym, planowym i długotrwałym działaniem.

Stosunkowo szybko w ramach wyznaczania zadań zdecentralizowano uprawnienia do zatwierdzania projektów socjalnych na poziom kierowników

Rejonów Pracy Socjalnej. Pozwala to na zwiększenie samodzielności i odpowiedzialności każdego zespołu za podejmowane działania, a jednocześnie skraca ścieżkę decyzyjną /choć dostrzegamy tu również zagrożenia/. Od końca 2001 roku Ośrodek wdrożył jeszcze jedno rozwiązanie organizacyjne mające ułatwić rzeczywistą pracę w środowisku. Polega ono na wprowadzeniu stanowiska dyżurnego pracownika socjalnego tzw. recepcji w każdym Rejonie czynnej przez cały dzień pracy. Dzięki temu pozostali pracownicy socjalni mają więcej czasu na pracę w terenie; ponieważ system ten funkcjonuje już od ponad roku można stwierdzić, że przynosi zakładany rezultat.

Wszystkie **przyjęte rozwiązania organizacyjne doprowadziły do widocznego postępu we wdrażaniu metody CAL.** Działania te w początkowym etapie wywoływały pewien opór i protesty niektórych pracowników socjalnych, jednak dzięki ciągłemu wyjaśnianiu potrzeby zmian w pracy Ośrodka, konsekwencji we wdrażaniu, właściwemu motywowaniu /nagradzaniu i awansowaniu/ pracowników, realnemu stawianiu zadań, pracy zespołowej z kadrą kierowniczą Działu Pracy Socjalnej, udało się przekonać większość pracowników /ale nie wszystkich/ do zmiany sposobu pracy. Duże znaczenie dla zmiany postaw pracowników miała pozytywna realizacja konkretnych przedsięwzięć socjalnych. Z każdą nową uruchamianą mini świetlicą dla dzieci, mini klubem seniora, grupą wsparcia, każdym nowym wolontariuszem i pozyskanym sponsorem wzrastała wiara we własne umiejętności i możliwości. Znaczenia pozytywnego przykładu, dobrze przeprowadzonych działań socjalnych nie sposób przecenić. **Dzięki temu metoda CAL zaistniała praktycznie we wszystkich Rejonach Pracy Socjalnej, a trzyletni udział w programie zaowocował konkretnymi przedsięwzięciami.**

Wszystkie działania w ramach programu CAL rozpoczęto od inwentaryzacji zasobów instytucjonalnych na terenie poszczególnych Rejonów Pracy Socjalnej /do końca 2000 roku zinwentaryzowano zasoby instytucjonalne całego miasta/, a powstałe w ten sposób **mapy zasobów** są na bieżąco uzupełniane. Następnie rozpoczęto badania potrzeb i problemów, z jakimi borykają się mieszkańcy poszczególnych osiedli lub ich części /ankietowanie mieszkańców jednego lub kilku bloków, jednej lub kilku ulic, małego osiedla/. Powstające w wyniku badań **mapy potrzeb** stanowią podstawę dalszych działań, albowiem zgodnie ze standardami programu CAL wszelkie działania podejmowane na rzecz społeczności lokalnej muszą odpowiadać na faktyczne potrzeby i problemy mieszkańców, gdyż to mieszkańcy najlepiej wiedzą, czego potrzebują, co im przeszkadza i co wymaga zmiany. W latach 2000 – 2002 sporządzono 23 takie mapy, w tym 20 dotyczących ogólnych problemów oraz 3 dotyczące spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież.

Kolejnym krokiem było budowanie **koalicji na rzecz środowiska** w ramach **Zespołów ds. Wspierania Aktywności Lokalnej i Profilaktyki**

Środowiskowej. Koalicje te pełnią rolę koordynatora działań mających na celu rozwiązywanie konkretnych problemów zgłoszonych przez mieszkańców /dotychczas powołano 14 takich Zespołów, ale na koniec 2002 roku działało ich 12 – w dwóch przypadkach doszło do zaprzestania pracy przez Zespoły/. Członkami Zespołów są przedstawiciele instytucji i organizacji z określonego terenu, czyli radni, dyrektorzy szkół, przedszkoli, domów kultury, funkcjonariusze policji, przedstawiciele organizacji pozarządowych, biznesu, liderzy społeczności lokalnej. Uważamy, że powoływanie i funkcjonowanie **Zespołów Aktywności Lokalnej i Profilaktyki Środowiskowej** jest uzasadnione, albowiem dzięki nim staje się możliwa rzeczywista współpraca różnych podmiotów, którym zależy na dobru mieszkańców naszego miasta, czy osiedla. Wspólne działania pozwalają łączyć profesjonalizm i uniwersalizm instytucji rządowych i samorządowych ze spontanicznością i kreatywnością organizacji pozarządowych oraz indywidualnych osób. Jesteśmy przekonani, że tylko wspólnie podejmowane przedsięwzięcia mogą doprowadzić do rozwiązania lub przynajmniej złagodzenia istniejących problemów społecznych. W ramach Zespołów tworzone są koalicje na rzecz rozwiązywania konkretnych problemów zgłaszanych przez mieszkańców. Najczęściej dotyczą one zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży, poprawy stanu bezpieczeństwa publicznego, konieczności zadbania o estetykę wokół miejsca zamieszkania. Zespoły inicjują różne wydarzenia lokalne, imprezy środowiskowe, organizują spotkania obywatelskie, a co najważniejsze wspólnie z mieszkańcami biorą udział w rozwiązywaniu problemów. Wspólne działania zaowocowały już konkretnymi przedsięwzięciami, do których zaliczyć należy m.in. zorganizowanie:

- ↳ grup przedszkolnych dla dzieci z najuboższych rodzin z tzw. minimum programowym,
- ↳ świetlic i ognisk dla dzieci (5 świetlic, 6 ognisk),
- ↳ festynów rodzinnych – dotychczas odbyły się 22 takie imprezy,
- ↳ zabaw choinkowych dla dzieci i integracyjnych dla mieszkańców,
- ↳ rajdów pieszych i rowerowych, majówek, ognisk,
- ↳ spotkań dla samotnych mieszkańców poszczególnych osiedli z okazji świąt,
- ↳ imprez z okazji Dnia Dziecka,
- ↳ zajęć wyrównawczych dla dzieci mających trudności w nauce prowadzonych przez wolontariuszy – nauczycieli i uczniów szkół średnich.

Grupy przedszkolne z minimum programowym, świetlice i ogniska dla dzieci i młodzieży to szansa na pełniejszy rozwój, w szczególności w środowiskach rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. W tych placówkach dzieci i młodzież ma szansę poznać inne wzorce życia, spędzić wolny czas w sposób atrakcyjny i alternatywny do oglądania telewizji, wystawiania pod blokiem lub udziału w kradzieżach, dewastacjach itp. Inicjowanie zajęć wyrównawczych to sposób na wyrównanie szans dzieci mających problemy z nauką, to ograniczenie stresów pojawiających się wraz z

kłopotami szkolnymi, to zwiększenie perspektyw życiowych. Imprezy takie jak festyn, rajd, spotkania świąteczne mają na celu integrację mieszkańców poszczególnych osiedli lub ich części, ale też pokazują, że można w sposób atrakcyjny spędzić czas w gronie rodzinnym i sąsiedzkiem.

Podobne koalicje budowane są również na rzecz rozwiązywania indywidualnych problemów w ramach programu „Rodzina w remoncie”. Program jest skierowany do rodzin wieloproblemowych, niewydolnych wychowawczo, znajdujących się w kryzysie. Jego praktyczna realizacja polega na powoływaniu zespołów interdyscyplinarnych, których celem jest oddziaływanie na rodzinę przy pomocy różnych czynników i budowanie dla niej sieci wsparcia. Podstawą programu jest to, że rodziny, wokół których budowane są zespoły biorą czynny udział w jego pracach jako pełnoprawny partner - stawia to rodzinę w bardziej podmiotowej roli niż wówczas, gdy działania te są prowadzone poza nią. Do współpracy zapraszani są /w zależności od sytuacji/, policjanci, pedagodzy, wychowawcy, kuratorzy, psychologowie itp. Członkowie zespołów wspólnie diagnozują sytuację rodziny, ustalają plan działań i realizują podjęte zobowiązania. Ostatecznym celem wspólnej pracy jest doprowadzenie do rozwiązania lub przynajmniej złagodzenia istniejących problemów.

W tym miejscu zapewne pojawią się głosy, że pracownicy socjalni codziennie współpracują z różnymi instytucjami oraz organizacjami i nie ma potrzeby tworzenia żadnych nowych koalicji. Częściowo jest to oczywiście prawda, pracownicy socjalni rzeczywiście często kontaktują się z różnymi instytucjami np. ze szkołą, policją, placówkami służby zdrowia, ale najczęściej dotyczy to jednej sprawy. Rzadko natomiast ma miejsce wszechstronna współpraca przebiegająca na różnych płaszczyznach. Bardzo często podczas pracy z rodziną pracownik socjalny kontaktuje się z pedagogiem, kuratorem, policjantem, ale kontakt ten najczęściej jest „jeden na jeden” i poza zebraniem pewnych informacji nic z niego nie wynika dla samego rozwiązania problemu. Tymczasem podczas realizacji programu „Rodzina w remoncie” w jednym miejscu zbierają się wszystkie osoby zaangażowane w problem rodziny – wspólnie łatwiej problemy zdiagnozować i na pewno zwiększają się szanse na ich rozwiązanie lub złagodzenie. Podobnie rzecz się ma w przypadku problemów, z jakimi spotykają się poszczególne społeczności – każda z lokalnych instytucji stara się je rozwiązać, ale znaczących efektów nie widać, tymczasem gdy ich przedstawiciele zaczynają działać wspólnie /spotykają się regularnie, wymieniają się doświadczeniami, dyskutują, wspólnie planują i podejmują wyzwania/ szanse znacznie się zwiększają. Znaczące jest również to, że im więcej współpracujących partnerów, tym więcej pomysłów, zaś realizację zadań można rozłożyć na większą liczbę osób i instytucji.

Rozwój społeczności lokalnej nie będzie możliwy bez dostępu do podstawowych informacji, dlatego też we wrześniu 2000 roku utworzony został

w Ośrodku Punkt Informacji Obywatelskiej, w którym każdy mieszkaniec Radomia bez względu na swoją sytuację materialną może bezpłatnie uzyskać:

- ⇒ informacje na temat indywidualnych praw i uprawnień,
- ⇒ pomoc w pisaniu różnego rodzaju pism i podań,
- ⇒ zdobyć wiedzę na temat lokalnych instytucji oraz ich obowiązków.

Rocznie w punkcie udzielanych jest ponad 1.000 porad, w szczególności z zakresu prawa rodzinnego (sprawy dotyczące alimentów, rozwodu itp.), prawa karnego (przemoc w rodzinie), świadczeń z ubezpieczeń społecznych, praw dla osób bezrobotnych, prawa lokalowego (eksmisje, zadłużenia, ochrona praw lokatorów) oraz orzecznictwa i ulg dla osób niepełnosprawnych. Mieszkańcy mają ponadto możliwość uzyskania informacji od pracowników socjalnych, którzy pełnią dyżury w szkołach podczas dni otwartych, w punkcie konsultacyjnym dla osób z problemem alkoholowym oraz w punkcie informacyjnym zajmującym się sprawami bezpieczeństwa.

Podstawową działań „calowskich” jest aktywizowanie samych mieszkańców i włączanie ich w rozwiązywanie istniejących problemów. Mobilizowanie do wspólnego działania jest realizowane poprzez:

- ↪ inicjowanie ruchów obywatelskich i samopomocowych
- ↪ zachęcanie do pracy społecznej.

Od lipca 2000 roku przy naszym Ośrodku działa Klub Wolontariusza „Przyjaciele”, który na koniec 2002 roku zrzeszał ponad 230 członków. Nasi wolontariusze:

- ↪ świadczą usługi na rzecz indywidualnych osób i rodzin, m.in.: poprzez pomoc dzieciom w odrabianiu lekcji, opiekę nad dziećmi /również niepełnosprawnymi/, pomoc w załatwianiu spraw urzędowych, rozmowy i spacerzy z samotnymi osobami w podeszłym wieku,
- ↪ realizują program „Mikołaje” /bezpieczna droga do szkoły/,
- ↪ pracują w świetlicach i ogniskach, domach pomocy społecznej,
- ↪ biorą udział w programie „Sport dla Jasia i Małgosi”,
- ↪ pomagają w prowadzeniu punktu informacyjnego,
- ↪ W 2001 roku wolontariusze nieśli również pomoc na rzecz powodzian w gminie Solec.

W początkowej fazie działań pracą z wolontariuszami zajmowała się jedna osoba, jednak taka forma nie do końca sprawdziła się. Obecnie w każdym z 10 Rejonów Pracy Socjalnej jest powołany koordynator ds. wolontariatu, zaś w skali Ośrodka jeden pracownik sprawuje nadzór nad sprawami formalnymi : umowy o wolontariat, ubezpieczenia oraz realizacja programów, w które zaangażowani są wolontariusze. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że wolontariusze skupieni w Klubie są osobami w średnim wieku /średnia wieku 41 lat/, zaś $\frac{3}{4}$ to osoby bezrobotne, które dzięki pomocy niesionej innym

odbudowują poczucie własnej wartości, często znacznie obniżone z powodu długotrwałego pozostawania bez pracy.

W ramach mobilizowania ludzi do działania w okresie 2001 – 2002, pracownicy socjalni zainicjowali około 100 różnych grup, a w tym:

- ↪ 31 grup wsparcia skierowanych w szczególności do matek samotnych, osób bezrobotnych, matek rodzin wielodzietnych, matek dzieci specjalnej troski, rodzin alkoholików. Grupy te miały na celu podnoszenie poczucia wartości, odbudowywanie wiary w siebie, wzmacnianie w dążeniu do pokonywania trudności, z którymi borykają się członkowie tych grup.
- ↪ 24 grupy edukacyjne, których celem było zwiększenie wiedzy w zakresie aktywnego poszukiwania pracy, gospodarowania budżetem, załatwiania spraw urzędowych, dbałości o zdrowie i higienę. Grupy te kierowane były głównie do osób bezrobotnych, młodych matek, rodzin zastępczych, wychowanków rodzin zastępczych i placówek wychowawczych.
- ↪ 35 grup obywatelskich nakierowanych na wprowadzanie zmian w środowisku lokalnym m.in. w celu: poprawy estetyki osiedla, bloku – malowanie klatek, pomieszczeń socjalnych, piwnic, sprzątanie terenu, budowania piaskownic, boisk do koszykówki, renowacji placu zabaw, sadzenia drzewek i krzewów.
- ↪ 1 grupa rekreacyjna – zajęcia aerobiku dla kobiet bezrobotnych.
- ↪ 7 Mini Klubów Seniora, których celem jest zagospodarowanie czasu wolnego ludzi w podeszłym wieku i ich integracja.
- ↪ 2 Mini Kluby dla Osób Niepełnosprawnych, których celem jest integracja tego środowiska oraz zagospodarowanie czasu wolnego.

Należy zaznaczyć, że działania polegające na inicjowaniu ruchów samopomocowych, czy też obywatelskich /podobnie jak wspieranie grup istniejących/ są bardzo znaczące dla pracy na rzecz środowiska lokalnego, ponieważ to grupy stanowią podstawę organizowania się lokalnego środowiska będąc najskuteczniejszym sposobem ożywiania społeczności lokalnych i rozwiązywania jej problemów. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że wolontariat i grupy samopomocowe to także ważny element procesu pomocowego, w szczególności w stosunku do osób bezrobotnych. Często uważamy, że podstawową formą pomocy na rzecz tych osób jest pomoc finansowa, tymczasem wsparcie finansowe to zaledwie jeden z elementów pomocy. Równie ważne, a niekiedy nawet ważniejsze, jest psychosocjalne

wsparcie osób bezrobotnych, ponieważ bez takiego wsparcia osoby te nie potrafią odnaleźć się w trudnej sytuacji, ani tym bardziej aktywnie przeciwstawiać się przeżywanemu kryzysowi. Dzięki pracy społecznej u osób bezrobotnych wzrasta poczucie własnej wartości, podnosi się ich poziom samooceny. Wzrasta również ich aktywność, czują się potrzebne, ważne, co z kolei pozytywnie wpływa na ich podejście do swojej sytuacji, do poszukiwania pracy. Uczestnictwo w grupie umożliwia również kontakt z osobami w podobnym położeniu, pozwala na wymianę doświadczeń i wspólne szukanie dróg wyjścia. W przypadku grupy edukacyjnej zdobywane są lub zwiększane różne umiejętności np.: w zakresie aktywnego poszukiwania pracy, gospodarowania skromnym budżetem.

W ramach programu Centrum Aktywności Lokalnej realizowane są również inne programy szczegółowe, a do najważniejszych należą:

„SPORT DLA JASIA I MAŁGOSI”, którego celem jest zwiększenie oferty atrakcyjnego spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież w okresie jesienno – zimowym, poprzez organizowanie pozalekcyjnych zajęć sportowych w radomskich szkołach. Adresatami programu są dzieci i młodzież w wieku 10 – 18 lat, niekoniecznie uczniowie tych szkół. Program jest realizowany od 2001 roku we współpracy z placówkami oświatowymi. W pierwszej edycji – w sezonie 2001/2002 udział brało 17 szkół /13 podstawowych, 1 gimnazjum, 3 średnie/, natomiast do drugiej edycji, która została zainaugurowana w październiku 2002 i będzie trwać do kwietnia 2003 roku, przystąpiło 42 szkoły /24 podstawowe, 8 gimnazjów, 10 średnich/. Organizowane zajęcia sportowe to głównie gry zespołowe - piłka nożna, siatkówka, koszykówka. Zajęcia prowadzą wolontariusze – nauczyciele wychowania fizycznego, studenci, uczniowie szkół średnich /razem około 100 osób/.

„ZUPA DLA JASIA I MAŁGOSI” to cykliczny, trwający od 2000 roku program mający na celu zapewnienie dodatkowego dożywiania dla dzieci i młodzieży z najuboższych rodzin w okresie wakacji. Istotą projektu jest to, że posiłki dla dzieci są fundowane przez radomskich restauratorów i właścicieli barów (aktywizowanie lokalnego biznesu):

- w roku 2001 w akcji wzięło udział 22 restauratorów i właścicieli barów, którzy żywili 282 dzieci,
- w roku 2002 - 20 restauratorów i właścicieli barów, którzy sponsorowali posiłki dla 254 dzieci.

„WAKACJE DLA JASIA I MAŁGOSI” polegają na organizowaniu zbiórek pieniężnych oraz loterii fantowych na sfinansowanie wypoczynku letniego dla dzieci z najuboższych rodzin. Środki materialne lub fanty na loterię zbierane są wśród lokalnego biznesu.

BEZPIECZNE PRZEJŚCIE DO SZKOŁY „MIKOŁAJE” to program, którego celem jest zwiększenie bezpieczeństwa dzieci w drodze do

szkoły /przeprowadzanie przez ulice na najbardziej niebezpiecznych przejściach dla pieszych w pobliżu szkół/. Program realizowany jest przy pomocy wolontariuszy od 2001 roku; w pierwszej edycji 2001/2002 brało udział 65 wolontariuszy, którzy przeprowadzali dzieci na 20 przejściach w okolicach 18 szkół; w drugiej edycji 2002/2003 na 19 przejściach w okolicach 18 szkół dzieci przeprowadza 46 wolontariuszy, w tym 30 osób uczestniczących w pierwszej edycji programu. Pomysł tego programu zrodził się po zlikwidowaniu prac interwencyjnych w tym zakresie, co spowodowało nasilenie wypadków z udziałem dzieci w drodze do szkoły. Na uwagę zasługuje fakt, że wszyscy wolontariusze uczestniczący w tym programie to osoby bezrobotne, bardzo często długotrwale.

PROGRAM „BLOKI” - PRZECIW SPOŁECZNEMU WYKLUCZENIU, CZYLI PRACA NA RZECZ ŚRODOWISK TRUDNYCH - program zakłada aktywizację środowisk trudnych, najczęściej wykluczonych przez innych i ma na celu ponowne ich włączenie do społeczności osiedla lub miasta. Głównym celem jest zwrócenie uwagi na problemy tych mieszkańców oraz zmotywowanie ich samych do podejmowania działań na rzecz poprawy swojego funkcjonowania np. poprzez poprawę estetyki miejsca zamieszkania i ich otoczenia, integrację z pozostałymi mieszkańcami oraz zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży. Celem dalekosiężnym jest zapobieganie marginalizacji grupy środowisk od wielu lat negatywnie postrzeganych przez innych mieszkańców Radomia. Działania rozpoczynane są od badań wśród mieszkańców /wywiady swobodne/, podczas których ustalane są ich potrzeby i problemy, następnie organizowane są spotkania obywatelskie, na których wspólnie z zainteresowanymi ustala się plan działań, inicjuje grupy obywatelskie realizujące zakreślony plan.

Realizację programu „Blok” rozpoczęto w 2001 roku na terenie czterech bloków socjalnych zlokalizowanych na peryferiach miasta, do których od ponad 30 lat eksmitowani są ludzie z innych części miasta /część mieszkań zajmują rodziny romskie/. Specyfiką tego osiedla jest wspólne zamieszkiwanie rodzin określanych jako patologiczne i rodzin, w których nie patologia, ale utrata miejsca pracy i dochodów, a w konsekwencji mieszkania doprowadziła do konieczności zamieszkania w tych budynkach. Ta okolica, tak jak jej mieszkańcy, są bardzo negatywnie postrzegani przez innych obywateli naszego miasta i kojarzeni wyłącznie z patologią. Mieszkania charakteryzują się bardzo niskim standardem – bez żadnych wygód, pomieszczenia socjalne dla całego piętra zlokalizowane są na korytarzu, a WC na podwórzu. Teren wokół budynków był bardzo zaniedbany i zaśmiecony, elewacje zewnętrzne, ściany w korytarzach, piwnicach – szare i brudne, „ozdobione” niecenzuralnymi napisami i rysunkami, bardzo często brakowało okien i drzwi, nie było żadnego miejsca, w którym mogłyby się bawić dzieci. Obecnie, po prawie dwuletniej wspólnej pracy, wygląd budynków i otaczający je teren bardzo się zmienił. Pracownicy socjalni działania na tym terenie rozpoczęli w marcu 2001 roku od

indywidualnych rozmów ze wszystkimi mieszkańcami, następnie zorganizowali kilka spotkań obywatelskich, podczas których mieszkańcy mieli okazję przedstawić swoje bolączki oraz głośno przeciwstawić się temu, w jaki sposób są postrzegani przez mieszkańców innych osiedli. Była też okazja na porozmawianie o tym, że wiele zależy od nich samych. Efektem wspólnych spotkań, rozmów i planów były konkretne działania na rzecz zmiany otoczenia:

- posprząrano korytarze, pomieszczenia socjalne, piwnice;
- uprzątnięty został cały teren wokół bloków;
- posadzono kwiaty, krzewy i drzewa;
- pomalowano część elewacji zamalowując w ten sposób niecenzuralne napisy;
- wybudowano piaskownicę oraz mini boisko do gry w koszykówkę.

Ponadto zorganizowano imprezy integracyjne – festyny, podczas których mieszkańcy mogli się lepiej poznać, także ze swymi romskimi sąsiadami oraz miło spędzić czas. W planach przewidujemy dalszą poprawę estetyki terenu i bloków, a co najważniejsze utworzenie świetlicy dla najmłodszych mieszkańców. W roku 2002 działania z zakresu programu „Blok” zostały rozpoczęte w kolejnych miejscach: w oddanym niedawno do użytku kolejnym bloku socjalnym oraz w pięciu kamienicach czynszowych usytuowanych w najstarszych dzielnicach miasta.

Należy zaznaczyć, że wszelkie przedsięwzięcia podejmowane w ramach programu CAL realizowane są w oparciu o pisemne projekty socjalne, co ma stanowić gwarancję, że podejmowane działania są przemyślane i dokładnie zaplanowane. Trzyletnie doświadczenia z zakresu realizacji programu Centrum Aktywności Lokalnej pozwalają z pełną odpowiedzialnością stwierdzić, że jest to program pozwalający zwiększyć efektywność działania ośrodków pomocy społecznej. Udział w programie przyczynia się do zmiany roli pracownika socjalnego, który przy wykonywaniu swoich codziennych zadań zaczyna łączyć różne metody i formy pracy /indywidualny przypadek, praca grupowa, działania na rzecz społeczności lokalnej, wspólnotowa praca socjalna/, animuje, pobudza oraz wzmacnia nie tylko osoby i rodziny, ale również grupy i społeczności lokalne. Stara się wydobywać z marazmu, uczy odpowiedzialności, wykorzystuje potencjał drzemący w ludziach, pobudza do świadczenia sobie wzajemnej pomocy, zachęca do tworzenia inicjatyw obywatelskich, wskazuje grupy samopomocowe jako najlepszy sposób wsparcia dla osób znajdujących się w podobnym położeniu i przeżywających podobne problemy. Ponadto swoje działania prowadzi w oparciu we współpracy z różnymi lokalnymi podmiotami /lokalni liderzy, instytucje rządowe i samorządowe, organizacje pozarządowe, lokalny biznes/. Realizacja programu CAL pozwala na rozszerzenie oferty usług świadczonych przez Ośrodek m.in.:

- ↪ informowanie o prawach i uprawnieniach,
- ↪ pomoc wolontariuszy,
- ↪ grupy edukacyjne i wsparcia,

↳ świetlice, ogniska, mini kluby.

Z tych form pomocy mogą korzystać wszyscy potrzebujący bez względu na ich sytuację materialną. Powoli następuje przełamywanie stereotypu, że pracownicy socjalni zajmują się wyłącznie rozdawnictwem pieniędzy osobom z marginesu, czyli wszelkim „nieudacznikom życiowym”.

Na zakończenie warto poświęcić kilka uwag roli w realizacji programu CAL na terenie Radomia dwóch organizacji pozarządowych tj. Biura Obsługi Ruchu Inicjatyw Społecznych BORIS tj. organizacji, która ten program zainicjowała oraz Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, które obecnie program ten koordynuje. Nasza współpraca nie ogranicza się tylko do kontaktów podczas szkolenia, ale trwa również po jego zakończeniu, praktycznie w każdej chwili i w każdej sytuacji możemy liczyć na ich pomoc i wsparcie. Stanowi to dowód na to, że przy dobrej woli i wzajemnej otwartości możliwa jest współpraca między samorządem lokalnym i jego jednostkami organizacyjnymi, a organizacjami pozarządowymi. Warunkiem dobrej współpracy jest przyjęcie, że nikt nie ma monopolu na wiedzę i mądrość, że można korzystać z doświadczeń innych przy wdrażaniu nowych rozwiązań, że lepiej uczyć się od innych niż doświadczać na własnych błędach. Za pewnego rodzaju symboliczne podsumowanie naszych dotychczasowych działań środowiskowych uznajemy nie to, że trzyosobowy zespół pracowników Ośrodka został wyróżniony doroczną nagrodą Ministra Pracy i Polityki Społecznej w 2001 roku /choć jest to bardzo cenne i ogromnie motywujące/, ale to że członkowie Zespołu ds. Wspierania Aktywności Lokalnej dla osiedli Idalin i Janiszpol /pierwszy zespół aktywności lokalnej zainicjowany przez pracowników Rejonu nr 9 w ramach programu CAL/ we wrześniu 2002 roku założyli i zarejestrowali w sądzie Stowarzyszenie Inicjatywa Obywatelska. Mamy satysfakcję, że nasze wspólne działania służą budowie społeczeństwa obywatelskiego pozwalając lepiej i efektywniej rozwiązywać istniejące problemy społeczne.